

ACTA TRIBUNALIIUM

EX IURISPRUDENTIA SUPREMI TRIBUNALIS SIGNATURAE APOSTOLICAE

Sectio Altera

[CIRCA MODUM PROCEDENDI IN DIMISSIONE RELIGIOSARUM]

[.....]

Facti Species

In variis Instituti domibus commorata et tempore praesertim commorationis in domo D., varia dedit signa inquietudinis, intemperantiae et indisciplinae religiosae, nam, prout Antistita et consorores referunt, perturbabat ubique pacem communitatum, lites et discordias suscitabat internas, difficultates provocabat in exercitio officii administratae infirmorum, etiam apud domus privatas, et quod gravius est, oboedire recusabat Superiorissis, Suprema non exclusa, legitime etiam praecipientibus vi oboedientiae professae.

Collectis allegatisque actis, Priorissa Generalis exposuit die 12 iunii 1973 «casum» sororis N. Sacrae Congr. pro Religiosis, quae, solutis votis dimisit sororem ab Instituto vel, prout dein explicatur, eandem solvit coacte e votis religiosis, per decretum diei 27 iunii 1973, die postea 8 sept. 1973 confirmatum.

Contra eiusmodi decretum S. Congregationis pro Religiosis et Institutis Saecularibus, soror N. recursum penes sectionem alteram Signaturae Apostolicae interposuit, quae, die 9 maii 1974, decrevit: «Recursum admittendum esse ad disceptationem». Die vero 15 iunii 1974 dubium concordatum fuit sub hac formula: «An constet de violatione legis vel in procedendo vel in decernendo relate ad actum S. Congregationis diei 27 iunii 1973, confirmatum die 8 septembris 1973».

Die, vero, 15 martii 1975, in coetu plenario Em.morum Patrum Cardinalium huius Supremi Tribunalis, decretum fuit: «Dilata et exquirantur a S. Congregatione pro Religiosis et Institutis Saecularibus notitiae de dispensatione coacta».

In Plenario autem coetu diei 8 novembris 1975. Emi Patres Huius Supremi Tribunalis rursus coadunati, haec animadverberunt.

I. Quoad violationem legis in procedendo.

IN IURE

2. Codex determinat modum procedendi in dimissione sororum a votis perpetuis servandum.

Suprema Instituti Moderatrix, habito voto sui Consilii, rem totam ad S.C. pro Religiosis deferre debet, cum omnibus actis et documentis dimissionem sororis respicientibus, in quibus etiam rationes et responsiones a religiosa datae in propriam defensionem fideliter referantur. Sacra Congregatio, supletis actis et documentis si quae deficerint, quod magis expedire censuerit, decernet (cfr. c. 632, § 3).

Acta igitur et relatio completa S. Congregationi pro Rel. et Institutis Saecularibus transmittenda continere debent facta seu causas graves et exteriores sorori iuridice e moraliter imputabiles, monitiones iteratas, remedia ad emendationem adhibita, incorregibilitatem religiosae loculenter comprobata, libertatem plene sese defendendi eidem tributam, responsa accepta fideliter relata, votum a Moderatrice cum proprio Consilio latum (cfr. C. de Carlo, *Jus religiosorum*, Parisien. etc., 1950, p. 490, n. 581, II, 2).

3. Nonnulla praecipua occurrunt in specie notanda, quae speciem praesentis casus propius tangere videntur.

a) *Religiosa dimittenda ius habet sese defendendi contra dimissionem.* Agitur de iure insito in ipsa dignitate personae humanae, et a fortiori in dignitate personae «religiosae», quae Deo est publice sacra.

Hoc ius positive et explicite affirmatur in canone 650: «Religioso ius est suas rationes libere exponendi; eiusque responsiones in actis fideliter referendae sunt» (c. 650, § 3), cuius praescriptum, vi canonis 651, § 2, «etiam in religiosarum dimissione servandum est» (c. 651, § 2).

b) *Obiectum iuris ad propriam defensionem respicit directe et immediate ipsam dimissionem;* indirecte et mediate existentiam causarum.

Praesupponit ius propriae defensionis ut soror dimittenda cognoscat intentionem et propositum Superiorum procedendi ad dimissionem, et ut detur ei facultas seu possibilitas sese defendendi ab hoc specifico actu. Non requiritur certe exercitium iuris, nam potest soror libere ei renunciare.

c) *Soror dimittenda exercet ius propriae defensionis coram auctoritate seu Superiore qui dimissionem decernere debet.*

In casu nostro, coram S. C. pro Rel., quae sola competens est ad dimittendam religiosam a votis perpetuis iuris pontificii.

Si quando soror dimittenda exercuerit de facto, vel data eidem fuerit possibilitas exercendi hoc ius, coram Superiore inferiori qui caret potestate dimittendi, omnia acta et documenta, in quibus contineantur «fideliter relata» (c. 650, § 3) omnes allegationes, excusationes, responsa et defensiones sororis, transmittenda sunt ad S.C. pro Religiosis.

Si vero religiosae data non fuerit possibilitas sese defendendi coram Superiore inferiori, Sacra Congr. pro Rel. acta complere, et hanc possibilitatem sorori praebere debet antequam dimissionem decernat. Scribit Vidal: «in omni casu dimissionis... semper religioso ius est suas rationes libere exponendi, eiusque responsiones in actis fideliter referendae sunt

et examinandae accurate ab iis, a quibus dimissio est decernenda » (Wernz-Vidal, *Ius can.*, vol. III, *De religiosis*, Romae, 1953, p. 479, n. 441; cfr. *C. de Carlo*, o. c., p. 491, n. 582).

Si vero religiosa dimittenda « iuri se defendendi renuntiet, notandam est in actis » ut clarum sit liberam defensionis facultatem neminem illi negasse (*C. de Carlo*, o. c., p. 490, n. 581, III; cfr. can. 651, § 2).

Sacra ergo Congr. pro Rel. dimissionem decernere non debet, nisi fideliter referantur in actis et documentis responsiones expositae in propriam defensionem a sorore dimittenda, aut nisi constet in actis de renuntiatione libere facta a sorore se defendendi contra dimissionem, aut nisi constet saltem de oblata possibilitate exercendi hoc ius et de non usu, intra definitum tempus, ipsius iuris ad defensionem.

d) *Religiosa dimittenda ius habet exercendi propriam defensionem, saltem ante decretum dimissionis et ante huius decreti confirmationem.* Potest in concreto sese defendere:

— ante votum *Moderatricis Generalis* cum proprio Consilio, et transmissionem actorum ad S. C. pro Religiosis;

— ante decretum S. C. pro Religiosis, idest « postquam acta et documenta ad Ap. Sedem transmissa sint; et tunc ad ipsam quoque S. Congr. de Rel. immediate recurrere potest si quid adhuc in sui defensionem proponere velit » (*Ch. Berutti*, *Inst. iur. can.* vol. III, *De religiosis*, p. 348, n. 167), praecipue si antea hoc ius religiosa nondum exercuerit;

— post decretum dimissionis et ante huius confirmationem a S. C. pro Religiosis; tunc enim soror dimissa potest adhuc recursum interponere et rationes adducere in propriam defensionem (*Ch. Berutti*, o. c., ib.).

e) *Defensiones sororis dimittendae semper sunt in actis fideliter referendae.* Hoc praescriptum can. 650, § 3 in dimissione religiosarum a votis perpetuis servandum (c. 651, § 2), praesupponit ut de « fidelitate » responsionum aliquo modo legitimo constet, v. gr. quia subsignatae vel recognitae sunt a sorore, vel quia declaratae sunt authenticae a legitima auctoritate vel a fide digna persona.

IN FACTO

4. Actis sedulo examinatis iterumque attente perpensis, haud dubie constat sororem N. dimissam esse a Sacra Congregatione pro Religiosis, quin ei integre concessum fuerit ius « suas rationes libere exponendi » contra dimissionem. Neglectus fuit can. 651, § 2 et can. 650, § 3; ideoque Sacra Congr. pro Rel. non omnino excusatur ab errore in procedendo.

Huc illuc in Actis reperiuntur « rationes » seu « responsiones » sororis dimissae circa meritum dimissionis, sed eiusdem responsiones non sunt fideliter in Actis relatae, dum constat ex Actis sororem N. voluntatem habere adhuc sese defendendi et hoc ius exercendi contra dimissionem, sicut fecit coram hoc Supremo Tribunali, unde aut non fuit plene cognitum sorori N. exercitum iuris sese defendendi, aut eiusdem « responsiones » non sunt « fideliter » in Actis relatae.

In utroque casu, manifestus est, ob inobservantiam can. 651, § 2, error in procedendo.

5. Singula momenta examinemus in quibus religiosa poterat ius ad propriam defensionem exercere.

a) *Sorori N. non fuit data debita possibilitas sese defendendi contra dimissionem ante diem 12 iunii 1973*, in qua Priorissa Generalis instavit apud S. C. pro Rel. ut dimitteret sororem. In Actis, quae expositionem Priorissae comitabantur, non apparent « fideliter relatae » responsiones sororis dimittendae.

Legitur quidem in expositione praedicta circa recurrentem: « minacciata di un ricorso da parte della Congregazione alla S. C. dei Religiosi e Ist. sec. per la dimissione, ha risposto che siamo liberi di farla e che saprà lei come comportarsi » (Summ. p. 26-27).

Haec verba exprimunt et continent *comminationem dimissionis* a Superiorissis factam, et soror, per responsionem relata, sese defendit *contra comminationem dimissionis*, non *contra ipsam dimissionem aut eiusdem causas*. Soror manifestat, per eandem responsionem, explicitam voluntatem sese defendendi contra dimissionem. Inter media adhibenda ad emendationem dimittendae, Coronata recenset etiam « comminationes poenarum ecclesiasticarum, praesertim dimissionis » (*M. C. a Coronata*, *Inst. iur. can.*, vol. I, p. 858, n. 651). Sed inter comminationem dimissionis et ipsam dimissionem magna cedit differentia.

b) *Sacra Congr. pro Rel. decretum dimissionis vel dispensationis coactae a votis dedit die 27 iunii 1973, inaudita sorore dimissa.* Scribebat ipsa soror N., die 22 iul. 1973 ad S. C. pro Rel.: « poiché non hanno fondamento le accuse, sulle quali è basato il Decreto di dimissione chiedo per tanto a codesta Congregazione con umiltà cristiana e come è di diritto di ogni persona umana, anche in considerazione delle mie precarie condizioni di salute, di essere ammessa a manifestare personalmente le mie ragioni » (Summ., p. 21).

Ipsa soror adibat personaliter Sacram Congr. pro Rel. die 17 iul. 1973, animo sese defendendi, sed, licet etiam e sua culpa, quia adivit Dicasterium extra tempus debitum, non fuit admissa ad ius propriae defensionis exercendum. Prosequitur in iisdem litteris: « il 17 c.m. di buon mattino, dopo aver passato la notte ad assistere le ammalate, sono venuta a Roma arrivando un po' in ritardo e per il tempo ristretto non ho avuto modo di trovare la persona che mi mettesse in comunicazione alla Vostra Rev.ma Presenza, anche perché era di martedì » (Summ. p. 21). Soror igitur persistebat in voluntate sese defendendi propriasque rationes exponendi quoad dimissionem.

c) *Nec soror N. audita fuit ante confirmationem decreti dimissionis.* Non possunt in dubio poni quae leguntur in litteris Sacrae Congr. pro Rel. diei 8 sept. 1973, confirmantis dimissionem religiosae: « questa Sacra Congr. non ha mancato di esaminare le ragioni addotte dalla ricor-

rente, decidendo di non poter accogliere il ricorso di cui si tratta ». Sed Sacra Congregatio non potuit examinare rationes quae soror N. adhuc exponere intendebat et quae in allatis documentis coram hoc Supremo Tribunali exhibuit.

Litterae enim sororis diei 22 iul. 1973, non continebant rationes, sed *petitionem et desiderium* recurrentis rationes personaliter exponendi ante dimissionis confirmationem.

Constat igitur sororem N. non habuisse de facto debitam possibilitatem exercendi ius ad propriam defensionem contra dimissionem, nec ante decretum dimissionis diei 27 iunii 1973, nec ante decreti confirmationem diei 8 sept. 1973.

II. Quoad violationem legis in decernendo.

IN IURE

6. Praescribit canon 651, § 1: « Etiam ad dimittendas religiosas professas a votis perpetuis sive solemnibus sive simplicibus exiguntur causae exteriores graves una cum incorregibilitate, experimento prius habito ita ut spes resipiscentiae evanuerit, iudicio Antistitae ».

Requiruntur igitur pro dimissione ab Instituto iuris pontificii religiosarum mulierum a votis perpetuis, causae graves et exteriores, moraliter et iuridice imputabiles, una cum incorregibilitate, experimento prius habito comprobata.

Quaenam sint in concreto istae causae, et cuiusnam debeant esse naturae, legislator non determinat.

Potest certe sustineri non esse necessaria « delicta » in sensu iuridico proprio; sufficiat quaelibet actio vel omissio externa, quae probari possit in foro externo.

Ad definiendam *gravitatem* causarum, doctrina communis adhibet, prout etiam in aliis casibus, criterium *relativum*. Retinent enim auctores causas ad dimittendam religiosam votorum perpetuorum, « graviores esse debere quam pro dimittenda temporanee professa » (Wernz-Vidal, *Ius can.* t. III, *De religiosis*, p. 480, n. 442). Graviores quidem « numero et adiunctis », ut recte notat C. de Carlo, (*Ius religiosorum*, p. 490, n. 592).

Auctores in genere non requirunt « peccata gravia » in sensu morali, sed tantum causas externas psychologicae et iuridice revera imputabiles sorori, ut sunt « actiones culpabiles disciplinam graviter laedentes » (S. Goyeneche, *De religiosis*, p. 219, n. 117). Aliis verbis, causae dimissionis sororum « aliae esse nequeunt nisi *culpa* seu defectus *morales* — non physici — religiosae delinquentis graviter imputabiles » (C. de Carlo, *Ius religiosorum*, p. 491, n. 582, 3).

7. « Incorregibilitas sine spe resipiscentiae » canonis 651, § 1, idem est ac « monitiones et defectus emendationis » canonis 649. Iam vero canon 661 praescribebat ut « monitionibus Superior addat *opportunas*

exhortationes et correctiones, praescriptis insuper poenitentiis aliisque remediis poenalibus, quae *apta* censeantur ad *emendationem* rei et scandalii reparationem » (c. 661, § 1).

At praescripta canonis 661 non referebantur per se ad religiones mulierum, etiam prius, quamvis nonnulli auctores retinerent hunc canonem in praxi applicandum esse quoque Institutis mulierum ad comprobendam incorregibilitatem, experimento prius habito, et sine spe resipiscentiae, quae ad dimittendas religiosas feminas a votis perpetuis requiritur (can. 651, § 1; cfr. M. C. a Coronata, *Institutiones iuris can.*, vol. I, p. 858, not. 3, n. 651).

At haec non erat mens Legislatoris, qui nunc canonem illum abrogavit una cum canonibus 654-668 (Decretum S. Congregationis pro Religiosis etc., d. 2 martii 1974: AAS 66 (1974), 215-216).

Iudicium de incorregibilitate pertinet ad Antistitam (cfr. can. 651, § 1) quae tamen « rem totam ad Sacram Congregationem... deferat cum omnibus actis et documentis. Sacra autem Congregatio... quod magis expedire censuerit decernet, firmo praescripto can. 643, § 2 » (can. 652, § 3).

IN FACTO

8. Priorissa Generalis Sororum X. in expositione diei 12 iunii 1973 ad S. C. pro Rel., quattuor allegabat rationes seu causas pro dimissione sororis N.: « 1) per la sua inidoneità alla vita comune a causa del suo individualismo prepotente e intromettente; 2) perché non vive la vita regolare, adducendo pretesti di lavoro per stare fuori nelle case dei secolari, ove non dà buon esempio; 3) per la sua aperta ribellione all'obbedienza; 4) per la sua incorregibilità » (*Summ.*, p. 27).

Causae dimissionis allegatae demonstrantur graves et sufficientes ad dimissionem in suo complexu.

9. *Prima causa dimissionis* allegata, vero, idest inidoneitatis ad vitam communem et religiosam de se non est legitima et sufficiens causa dimissionis. Institutum ius habet et *officium* examinandi et iudicandi de inidoneitate candidatarum ante harum professionem perpetuam.

Sed subveniunt aliae.

10. Addit, enim, Priorissa Generalis de sorore N. ad configurandam *secundam causam dimissionis*, quod in domibus saecularibus, quas ratione ministerii exercendi frequentabat, « non dà buon esempio ». Hoc factum apparet satis comprobatum in Actis e testimoniis productis ab Instituto religioso (cfr. *Summ.*, p. 12, et litteras sororum Instituti) inter quae litterae dimissionis sororis N. ex hospitali infirmorum domo

D. ob hanc rationem: « non avendo potuta inserirla convenientemente » (*Summ.*, p. 10).

Etiam, post documenta a sorore recurrente exhibita, veritas accusationis manet, nam familiae et personae quae ministerium et laborem sororis, in auxilium infirmorum apud domus privatas, laudant sub adspectu technico, humano et religioso, non auferunt mala exempla (quae pertinent usque ad percussione alicuius infirmae, ut testatur X.X. sorori curae commissae (*Summ.*, p. 12), quae soror N. in aliis familiis et apud alias personas malo fato exhibuit. Actus boni non eliminat actus pravae, licet demonstrent personam non esse totaliter malam.

11. *Tertia causa dimissionis* allegata apparet obiective gravis, satis comprobata et sufficiens ad dimittendam sororem, nam est etiam multiplex ob repetitionem actuum (cfr. *P. Bastien. Direct. can.*, p. 459, n. 639, 2).

Etiam si admitti posset scandalosam apertam rebellionem contra Superiorissam et denegatam oboedientiam originem ducere e causis quae imputabilitatem sororis aliquantisper minuerent, non tamen causae excusantes talis erant naturae ut auferrent omnino responsabilitatem vel tam imminuerent ut insufficientes evaderent ad dimittendam sororem.

Causae minuentes imputabilitatem erant in casu: infirmitates quas soror N. inde a pluribus annis patiebatur; et operositas dura et continua quam soror N. de facto exercebat penes infirmos. Tamen sorori non defuerunt debitae curae et aptae.

Moderatrix Generalis, die 28 maii 1973, *decem et quinque dies ante petitionem dimissionis*, scribebat recurrenti: « se necessario, *continueremo a curarla*. Ma so e ho visto che le sue cure non le sono mai mancate » (*Summ.*, p. 25). Eadem Moderatrix, in expositione ad S.C. pro Rel. pro dimissione recurrentis, notabat: « *curata anche fisicamente* ha sempre però ricalcitato a provvedimenti radicali » (*Summ.*, p. 26).

Nec exaggerandae sunt quaedam perturbationes psycho-patologicae quibus laboravit vel laborat soror N. ad imminuendam eiusdem imputabilitatem.

Tanquam manifestatio magnae caritatis accipienda sunt quae Vicaria Generalis in litteris diei 7 nov. 1972, scribebat de inaptitudine sororis N. ad vitam communitariam: « *convivenza che ella, volontariamente o no* (lo può giudicare soltanto il Signore) ostacola e perturba continuamente... riversando la colpa del suo stato psichico sugli altri... ». De cetero soror N. curas aptas et opportunas semper respuit, quia « *invitata ad internarsi in qualche Istituto psichiatrico*, si è sempre rifiutata energicamente » (*Summ.*, p. 13).

Item est ipsamet recurrens quae fatetur sese antea voluisse esse « *sororem* » in Istituto religioso de quo agitur; nunc, vero, fatetur se

mutavisse animum suum: « ora non si sente più » observare « *ciò che ha promesso un giorno con la professione religiosa* » (*Summ.*, 29a).

12. Quibus omnibus in iure et in facto perpensis, actis sedulo et accurate iterum rimatis, proposito dubio censuerunt Patres E.mi respondendum:

ad primam partem: « *Affirmative* », seu constare de violatione legis in procedendo relate ad actum Sacrae Congregationis pro Religiosis et Institutis Saecularibus diei 27 iunii a. 1973, confirmatum die 8 septembris a. 1973, ideoque actum ipsum irritum esse in casu; ad secundam partem: *negative*, seu non constare de violatione legis in decernendo.

Romae, e sede Supremi Signaturae Apostolicae Tribunalis, die 8 novembris 1975.

[.....]